

HISTÒRIA URBANA DE GIRONA. EL MONAR REIAL DEL MERCADAL A GIRONA

PER

J. i E. CANAL, J.M. NOLLA, J. SAGRERA

1. ANTECEDENTS

Una densa xarxa hidrogràfica estesa en la part sud-occidental de la ciutat de Girona va propiciar, en els segles X a XII, i probablement abans, la instal·lació de nombrosos molins, al costat del nucli urbà. El Ter, l'Onyar, el Güell, la Maçana, el Marroc i el rec comtal foren l'estructura que va fer possible l'existència d'un bon nombre de recs artificials que convertien el pla de Girona en una terra fèrtil on les hortes permetien conreus d'alt rendiment i on sovintejaven els molins. No s'ha estudiat, encara, el paper que uns i altres –molins i hortes– tingueren en l'esplèndid creixement de la ciutat durant el segle XI, però tot fa pensar en una relació de causa-efecte.

El dia 11 de novembre de l'any 988¹, els almoiners d'Ermengarda donaren, en nom d'aquesta, un mas a Santa Eugènia al cenobi de Sant Pere de Galligants, amb els seus molins i moliners, en el lloc de *Tolosella*, al pla de Girona. També en aquest mateix sector, *Truitilla* vengué a l'abat del monestir ja esmentat el *mulinari* que tenia a Santa Eugènia². De l'any 1015 consta l'existència del rec comtal, segons escriptura atorgada pel comte Ramon Borrell i per llur esposa, Ermessenda, que varen fer donació a la Seu de Santa Maria, el dia 19 de juny, de quatre mujades de terra situades prop del Mercadal *iuxta urbem Gerundensis in ipso plano super ipsum Mercadalem*.

¹ CALZADA, J. (1983). *Sant Pere de Galligants*, Girona, p. 36 i 363.

² MARTÍ, R. (1987). *Els inicis de l'organització feudal de la producció al bisbat de Girona*, Bellaterra (tesi doctoral presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona), document 121.

Les dites terres afrontaven *de occiduo in ipso rege comitale* i a migdia amb el riu Güell³. Aquest fet permet considerar que el rec comtal feia possible, ja al segle XI, la instal·lació del Monar comtal amb llurs molins.

L'any 1019, la canònica de la Seu gironina fou objecte de fortes donacions, entre d'altres la del bisbe de la ciutat, Berenguer, que li cedí terres i molins amb totes les seves pertinences i l'aigua del Ter des del terme anomenat *Sale Alte* (Salt) fins al Mercadal, que era davant la ciutat de Girona⁴.

A Salt també hi havia molins, tal com consta en la donació del bisbe Berenguer, del dia 4 de març de 1056, al capítol de la Seu, de terres conreades i ermes que tenia a Santa Eugènia i Salt, però excloent-hi específicament els molins que tenia a Salt⁵.

El dia 6 d'octubre de l'any 1078, Joan, capíscol de la Seu, féu testament en el claustre de Sant Martí Sacosta en presència del comte Ramon Berenguer (Cap d'Estopa) i de Gausfred, abat de Sant Pere de Galligants. El document, llarguíssim per la innombrable llista de deixes, esmenta una donació a Berenguer Amat de *ipso mulino quod est ante portam civitatis quem vocant Onnar* amb totes llurs pertinences⁶. Aquesta porta de l'Onyar no pot ser altra que la que s'obria a migdia de la ciutat, a l'actual placeta del Correu Vell, i, per tant, aquest molí estaria situat, aproximadament, al lloc que ocupa la Fontana d'Or. L'aigua s'aplegava per un rec des de l'actual carrer del Carme, en una resclosa en un lloc anomenat *Resclus*, i davallava fins al principi de l'actual carrer dels Ciutadans, i d'allí les aigües desguassaven, novament, a l'Onyar⁷.

El sagristà Bernat Guillem, en el seu testament del dia 10 de febrer de 1081, deixà a Franc, nebot seu, unes cases i el molí que tenia a Pedret⁸.

També n'hi havia a la zona de Domeny; Bernat Ponç i llur esposa,

³ MARQUÈS, J.M. (editor) (1993). *Cartoral dit de Carlemany del bisbe de Girona*, Barcelona, ("Fundació Noguera"), document núm. 75.

⁴ VILLANUEVA, J. (1850-51). *Viaje literario a las iglesias de España*, Apart. XXVI, Madrid, p. 312.

⁵ MARTÍ, *Els inicis...*, citat, document 250.

⁶ MARTÍ, *Els inicis...*, citat, document 332.

⁷ Les restes d'aquest molí, situades en els soterranis de la Fontana d'Or de Girona, eren encara ben visibles fa uns quants anys. Malauradament, a causa d'obres recents, han quedat tapades.

⁸ MARTÍ, *Els inicis...*, citat, document 347.

Ermengarda, donaren, abans de 1135⁹, amb consentiment del bisbe de Girona, a la seva filla, a causa del seu casament, els feus i el molí que posseïen a la parròquia de *Partietes Rufini*. Alguns altres se situaven prop de la confluència de l'Onyar amb el Ter.

Pel que fa als molins del Mercadal, una nova referència la tenim en el testament de Guillem Ramon, que deixà al seu fill Ramon la castellania de Gironella amb els seus feus i a la seva esposa, Nevie, les cases que tenia a l'escala de Santa Maria i el molí del Mercadal¹⁰.

Malgrat que els documents de l'època no donin precisions exactes sobre l'emplaçament dels molins, com hem vist hom els localitza arreu dels entorns urbans: a Salt, a Santa Eugènia, al Mercadal, al Ter i al punt d'unió amb l'Onyar, a Pedret, a Domeny. Aquesta concentració molinera no és una casualitat. La producció agrària en els segles X i XI havia augmentat considerablement i, paral·lelament, les necessitats de moldre. Cal també fer esment de la importància d'una xarxa hidrogràfica adequada i millorada amb recs artificials que feien possible regar una vasta zona a l'entorn de la ciutat i aprofitar la força de l'aigua per bastir-hi molins.

2. SEGLES XII I XIII

2.1. La concessió de 1185 a Pere Mascaró

En una carta datada a Girona el mes d'abril de 1185, el comte-rei Alfons I donà perpètuament a Pere Mascaró i la seva esposa, Estradera, així com als seus fills, la *fabrica* que tenia al Mercadal i drets sobre els molins, de tal manera que cada any per Nadal havia de donar-li vint porcs de 3 sous cadascun. Tot això quedava sota protecció i defensa del comte. Faria amb aquesta donació tot allò que li semblés oportú, salvant, sempre, el cens i el domini comtal, de la manera com sempre l'havien tingut els seus avantpassats¹¹. Hem d'entendre aquesta *fabrica* com un lloc on s'esmolaven les parts metàl·liques dels molins i altres eines feineres d'aquell temps i la seva

⁹ MARQUÈS, *Cartoral dit...*, citat, document 262.

¹⁰ MARQUÈS, *Cartoral dit...*, citat, document 260.

¹¹ SOBREQÜÉS, S. (1958). "Documentos relativos a la familia Margarit. Ensayo de reconstrucción del árbol genealógico del 'Cardenal Gerundense'", *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*, XII, p. 282.

ubicació ens és desconeguda, però tot fa pensar que es trobaria prop dels molins i del rec monar.

Vers el 1185, l'àrea del Mercadal estava, encara, poc urbanitzada tot i que se'ns esmenta l'església de Santa Susanna des del 1081. Les terres pertanyien majoritàriament al comte de Barcelona i a la Seu de Santa Maria. També l'abat de Sant Feliu hi tenia alguna possessió. A la banda meridional el rec Cugusac contribuïa a l'esplèndida xarxa de regadius d'aquest sector, on hi havia algun mas, con el que posseïa la Seu al pla de Cugusac i el mas Valls, més cap a ponent. El camí de Barcelona salvava l'Onyar prop de la desembocadura del Cugusac, un rierol que venia de l'àrea de Palau, de règim estacional però de certa importància car és sovint esmentat en la vella documentació.

La part més densament ocupada, tanmateix, s'hauria de situar a l'antiga vila del Mercadal, que era propietat del comte de Barcelona i que en féu donació a la Seu de Girona. Efectivament, el dia 5 de les calendes del mes de maig de l'any 1106, Ramon Berenguer III, comte i marquès, donà perpètuament a la Seu de Santa Maria tota la *villam de Mercadal ante Gerundam*, que incloïa drets sobre el forn i totes les pertinences de la vila, concedint que en endavant ningú més no podria tenir forn de coure pa, llevat del que posseïa la Seu per donació seva. Signaren aquest document, entre d'altres, el vescomte Guerau i el senescal Guillem Ramon¹².

2.2. Els molins del Mercadal al 1209

Ja feia temps que la Seu de Girona, mitjançant la sagristia segona, posseïa les dècimes sobre els molins reials del monar del Mercadal. Consta així en un document de 5 de les calendes de febrer de 1209, on el comte-rei Pere I va confirmar a la Seu, en la persona de Pere de Llagostera, sagristà segon, les dècimes suara esmentades, salvant, però, les del molí draper¹³.

Les dècimes dels dits molins, és a dir, la dècima part de la tercera part que pertocava al comte, havien estat cedides a la Seu per un avantpassat de Pere I, probablement per cessió feta per Ramon Berenguer IV o Alfons I, cosa que confirma l'antiguitat del monar i molins reials.

¹² ACG, Llibre de la Sagristia Major, document 6.

¹³ ACG, Llibre d'Arxivacions, núm. 7, p. 277.

Alfons I, en el mes d'abril de 1189¹⁴, féu una donació als leprosos de l'hospital de Pedret de 8 *iquitllades* de forment cada any, procedents dels molins reials que tenia a Girona, donació que fou confirmada el 18 d'agost de 1353 pel comte-rei Pere el Cerimoniós. Aquest hospital estava situat entre la ciutat de Girona i el Pont Major i acollia malalts contagiosos i marginats en uns locals que avui encara conserven l'emplaçament original i que recentment han estat restaurats per l'Ajuntament de Girona i convertits en centre cívic.

El 1209, el dia assenyalat (*supra*), Pere I va confirmar que les dècimes de tots els molins del Mercadal donades pel seu antecessor continuaven, íntegrament, en possessió de la dita sagristia segona, i disposà que qualsevol persona que vingués novament en possessió d'aquestes dècimes hauria de pagar íntegrament i sense retenció i en recta mesura.

El 1211, l'àrea urbana del Mercadal anava creixent, com demostra el fet que aquell any va començar a ser bastit l'Hospital Nou, situat al sud d'aquest sector en l'anomenat "cap de l'Areny"¹⁵. A redós d'aquest edifici va créixer un petit barri, les cases del qual pagaven censos a la benèfica institució.

3. SEGLE XIV

3.1. Actuació del comte-rei Alfons III al 1331 en la qüestió de les dècimes dels molins

Les despeses que es devien fer a les rescloses del monar del Mercadal produïren determinades incidències sobre la manera de calcular les dècimes que tenia dret a cobrar la sagristia segona de la Seu, segons antigues donacions del comte de Barcelona. El problema fou plantejat per Jaspert Folcrando, aleshores sagristà segon, que presentà unes queixes al comte-rei mitjançant Bernat de Lille, batlle general de Catalunya. Alfons III dictà les següents disposicions: tenint en compte que la sagristia segona de la Seu rebia dècima en el graner monar dels molins de Girona i que els compradors dels molins intentaven aconseguir que la dècima contribuís a les despeses de fer i refer les rescloses, i que, d'altra banda, les dècimes havien de ser percebudes

¹⁴ ACA, Llibre dit "Mulases". Molins i monars de Girona, nota 40.

¹⁵ AHG, Pergamí de l'Hospital de Santa Caterina, núm. 19.

íntegrament per la Seu, el comte-rei manà al batlle general que les dites dècimes fossin pagades sense minva, tal com havien manat els seus avantpassats.

Abans de decidir, Lillet va voler rebre informació sobre aquest afer i demanà consell a Ramon d'Arcis, doctor en drets, de Manresa, i present a Girona, a Guillem Bayer, procurador general del comte-rei, i a Bernat de Camps, batlle del monar del Mercadal, i va fer convocar tots els tenidors de molins. El procurador fiscal del comte-rei i Bernat de Camps defensaven que els rèdits i fruits dels molins del monar pertanyien a la casa reial i que n'havien cedit una part, la dècima de la tercera, pels seus avantpassats, a la sagristia segona de la Seu. Adduïen que la dita part es pagava traient de rèdits i fruits les despeses fetes en les rescloses, les cadiretes o en altres coses necessàries, de tal manera que, del que quedava després de pagar aquests treballs, d'una tercera part es treia la dècima que es donava a la sagristia segona. A continuació es feia esment de la concessió reial de les dites dècimes fetes per Pere I l'any 1209, i es feia constar, íntegrament, el document reial.

Finalment, Alfons III, vistes totes les actuacions anteriors, va disposar en lletra reial¹⁶ que contenia expressament tota la informació abans esmentada, que els compradors tant presents com futurs dels molins, havien de satisfer la dècima, al sagristà segon, íntegrament i complida, sense cap deducció ni retenció, i va donar oportunes ordres a Lillet que així s'executés i que la sagristia segona quedés lliure de reclamacions que li feien els tenidors dels molins.

3.2. Any 1354: la sagristia segona de la Seu estableix les dècimes de les moltures dels molins a favor de Bonanat de Llémèna, draper

La percepció de la dita dècima dels molins reials comportava, per a la sagristia segona, molts inconvenients, segons manifestacions dels responsables d'aquella institució que havien de cobrar a cada tenidor d'un molí la dècima corresponent, cosa que comportava moltes preocupacions en haver de resoldre cada cas particularment i sobretot per la manera de calcular cada part, i per les queixes dels tenidors, que volien, novament, carregar les despeses de manteniment malgrat les indicacions fixades pel comte-rei al 1331. Això explica que al 1354 es decidís que totes les dècimes fossin cobrades per una sola mà i així els tractes només s'haurien de fer amb una sola persona i no amb cadascun dels tenidors dels molins, que, d'altra banda, canviaven molt

¹⁶ ACG, Llibre d'Arxivacions, núm. 7, p. 281.

sovint de propietari útil. Es va cercar la fórmula d'establiment emfitèutic, que estalviava a la Seu molts problemes.

Amb acte rebut en poder de Ramon Egidi, notari, el 8 d'agost de 1354¹⁷, Jaume Masot, prevere del Capítol, procurador del reverend senyor Cojuilleur, bisbe, cardenal sagristà segon de la Seu, en virtut dels poders que tenia concedits i atenent que la sagristia segona i els seus predecessors de tant temps que no existeix memòria dels homes, havia rebut i acostumat a rebre sempre la dècima d'aquella tercera part de fruits i emoluments que el senyor rei percebia sobre els molins a sota descrits per antiga concessió de dita sagristia segona, segons constava en carta pública en pergamí del sereníssim senyor Pere de bona memòria, rei d'Aragó i comte de Barcelona.

Aturem-nos un instant per fer la següent consideració: els molins als quals fa referència eren els mateixos que consten en la donació de les dècimes de l'any 1209, en temps de Pere I, i aquest deia que ratificava una donació feta pels seus antecessors, fet que evidencia que els molins que ressenyarem a continuació, existien, ja, al segle XI. Es tractava de molins molt senzills, d'una sola mola, instal·lats en les tres branques en què es dividia el rec comtal a l'àrea del Mercadal.

Com hem dit, la sagristia segona rebia la dècima part del que corresponia al comte-rei, però això comportava al sagristà segon un treball feixuc i delicat. Per això aquesta institució, amb consell i voluntat del senyor bisbe i del Capítol, va establir donar i concedir en enfiteusi a Bonanat de Llémena, draper i ciutadà de Girona, i als seus tota aquella dècima dels fruits i emoluments que rebia i devia rebre per concessió reial dels següents molins:

1.- Els dos molins nous que Arnau de Camps, ciutadà, tenia pel rei en el monar de Girona i que afrontaven:

sol ixent, amb camí públic,
migdia, amb altre molí de dit Arnau,
ponent, amb el rec comtal i
tramuntana, amb altre molí del dit Arnau.

2.- Altre molí d'Arnau de Camps:

sol ixent, amb molí de Bernart de Vic, ciutadà;
ponent, amb molí del dit Arnau i
tramuntana, amb molí d'Isaac Salomó, jueu de Girona.

3.- Molí d'Isaac Salomó:

sol ixent, amb molí de Berenguer de Riera, ciutadà;

¹⁷ ACG, Llibre d'Arxivacions, núm. 7, p. 332.

migdia, molí d'Arnau de Camps,
ponent, altre molí d'Arnau de Camps i
tramuntana, molí de la casa d'Aiguaviva (antigament, dels
Templers).

4.- Molí de la casa d'Aiguaviva:
sol ixent, molí de Pere Prat, doctor en drets, de Girona
i ciutadà;

migdia, molí dit d'Isaac Salomó,
ponent, molí d'Arnau de Camps i
tramuntana, carrera pública.

5.- Molí del comanador de la casa de Sant Llorenç de les Arenes:

sol ixent, molí de Ramon Vengiu, ciutadà;
migdia, molí de Miquel de Truyàs, ciutadà;
ponent, molí de Pere Prat i
tramuntana, carrera pública.

6.- Molí d'en Miquel Truyàs:

sol ixent, molí de l'hereu de Berenguer Riera i molí del
capellà del Mercadal,

migdia, paret de l'hort de Fra Menors,
ponent, molí de Bernat de Vic i molí de Berenguer Riera i
tramuntana, molí de la casa de Sant Llorenç de les
Arenes.

7.- Molí d'en Ramon Vengiu:

sol ixent, molí de Berenguer de Ferrer, clergue de Sant Feliu;
migdia, molí del capellà de l'església del Mercadal,
ponent, molí de la casa de Sant Llorenç de les Arenes i
tramuntana, carrera pública.

8.- Molí del capellà del Mercadal:

sol ixent, molí de l'Hospital Nou de Girona,
migdia, molí de l'hereu de Guillem de Riera,
ponent, molí de Miquel Truyàs i
tramuntana, molí d'en Ramon Vengiu.

9.- Molí de l'Hospital Nou:

sol ixent, molí de Cresques de Torra,
migdia, carrera pública.
ponent, molí de Berenguer Ferrer, clergue, i
tramuntana, carrera pública.

10.- Molí de l'hereu de Bernat Sampsó i C. Calli, jueu:

sol ixent, molí de Guillen de Vinyoles, doctor en drets;
migdia, carrera pública,
ponent, molí de l'hereu de Guillem Riera i
tramuntana, molí de l'Hospital Nou.

11.- Molí de l'hereu de Jaume Verdera, mercader:
sol ixent, riu Onyar,
migdia, molí de Bonjué Cresques, jueu de Girona;
ponent, molí de Berenguer de Ferrer, clergue de Sant Feliu, i
tramuntana, casa de Ponç Galià, sastre.

12.- Molí de Bonjuà Cresques, jueu:
sol ixent, riu Onyar,
migdia, molí de Guillem de Vinyoles,
ponent, molí de l'Hospital Nou i
tramuntana, molí de l'hereu de Jaume Verdera.

13.- Molí de Guillem de Vinyoles, doctor en drets, de Girona:
sol ixent, riu Onyar,
migdia, hospici de l'abat d'Amer, mitjançant carrer;
ponent, carrera i
tramuntana, molí de Bonjuà Cresques, mitjançant rec.

14.- Molí de Ramon Calvet, ciutadà:
sol ixent, altre molí de Ramon Calvet,
migdia, cementiri del convent de Fra Menors,
ponent, molí de Pere de Torra d'Orta, ciutadà, i
tramuntana, casa d'en Coll, paraire.

15.- Molí de Pere de Torra, ciutadà de Girona:
sol ixent, hort del dit monestir de Fra Menors,
migdia, així mateix,
ponent, hort de Ramon Medir, campsor, i
tramuntana, molí d'Arnau de Camps, mitjançant rec.

Dits establiments de la sobredita dècima, concedida pel senyor rei i cedida a la sagristia segona de la Seu, es féu en les següents condicions: pagaria Bonanat de Llémèna per entrada en l'establiment 10 lliures barcelonenses de tern i Llémèna i els seus successors pagarien cada any, per la festa de Santa Maria d'agost, un cens de 6 lliures barcelonenses salvant, sempre, els drets que el sagristà major i els seus successors tenien en el domini directe i dret alodial que li competia sobre les dècimes cedides en el dit establiment.

Com es veu, en la relació dels molins del monar no tots eren del comte-rei al 1354, ja que n'hi havia que pertanyien a ciutadans de Girona.

En aquella època, l'any 1372¹⁸, hi havia un pont de pedra per salvar els tres recs dels molins a la desembocadura del rec comtal a l'Onyar. Aquest pont era de pedra, segons consta documentalment en la reducció de cens que féu la sagristia segona en un molí que tenia establert Pere Camó, doctor en drets, de Girona, i que afrontava de la següent manera:

sol ixent, amb l'Onyar,
migdia, amb el molí de l'hereu de Guillem de Vinyoles, mitjançant rec;
ponent, amb un *pont de pedra* que allí és i
tramuntana, amb molí de Berenguer Hospital, mercader.

Aquest molí era el que al 1354 tenia Bonjuà Cresques, jueu, i que al 1372 n'havia adquirit el domini útil el doctor Pere Camó.

4. EL MERCADAL DELS SEGLES XIII I XIV

De 1180 fins a 1350, el Mercadal experimentà un creixement molt fort, del qual podem avançar alguns detalls. Dividirem l'àrea en tres sectors, sud, central i nord, tenint en compte que considerem que aquesta àrea correspon al sector comprès dins les muralles bastides en temps de Pere el Cerimoniós, començades vers el 1360, que, tanmateix, deixa fora alguns sectors com el del barri nascut a redós de l'Hospital Nou de Santa Caterina, començat al 1212.

La part meridional del Mercadal, probablement la de major densitat urbana, estava configurada per una sèrie de carrers orientats de llevant a ponent, el més important dels quals era el de Canaders, esmentat ja l'any 1286; al sud d'aquest, el de Flassaders (1302), i a tramuntana, el de Savaneres (1321), situat entre el convent de Fra Menors i el carrer de Canaders. Prop del rec de Cugusac hi havia els establiments d'en Bissanya fets amb llicència de la sagristia segona l'any 1336 i els d'en Bernat Net de l'any 1342, que omplien de petites cases aquest sector. Es tractava d'establiments emfitèutics.

L'any 1319, durant l'episcopat de Pere de Recabertí i protegides per l'infant Joan, fill de Jaume II, s'establia l'orde femení de Santa Clara, a la banda sud-occidental del Mercadal, que quedaria, com l'Hospital Nou, extramurs quan es bastiren les grans defenses en època del Cerimoniós.

A la darrerria del segle XIII i començament del XIV, el Mercadal, en la seva major part, era ocupat per hortes regades per canals d'obra nodrits amb

¹⁸ El resum que fem, en aquest treball, del creixement del Mercadal des del segle XI al XIII és un esbós de l'estudi que estem portant a terme a partir de la documentació trobada als arxius de Girona i el de la Corona d'Aragó.

l'aigua del rec comtal; aquestes zones s'anirien ocupant, durant el segle XIV, pels establiments fets per Bisanya, Net i Vendrell, principalment. Una d'aquestes hortes era la de Fontanilles, que començà a ser urbanitzada quan l'any 1319 el mercader de draps Bernat Vendrell obtingué llicència del bisbe de Girona per fer establiments en emfiteusi per bastir-hi cases, després de parcel·lar convenientment l'espai. L'any 1333, hi havia ja un notable carrer de cases al Pla de Fra Menors, a migdia del convent i fins al riu Onyar, cases que se sostenien en part sobre pilars i arcs que permetien, per sota, el trànsit de persones.

Altres carrers que s'estaven formant no tenien, encara, nom específic i es limitaven a ser coneguts com "carrer que va de tal lloc a tal altre". Només Canaders, Flassaders, Savaneres i Pla de Fra Menors rebien un nom determinat.

El Mercadal central comprenia el monar reial, a l'entorn dels tres recs en què es dividia, en aquest sector, el rec comtal, i era l'indret on es localitzaven els molins, la "fàbrega" i el graner reials.

L'any 1232 tingué lloc un fet important: l'establiment del convent de Fra Menors en el lloc que podem considerar com el cor, el bell mig del Mercadal, del qual parlarem més endavant. Existia, ja, en aquells anys un pont de pedra que unia les dues ribes de l'Onyar que devia estar-se acabant, tal com sembla assenyalar el llegat testamentari d'Arnau d'Escales, de 1237, d'una donació econòmica per a aquesta obra. Els aiguats, probablement, el devien malmetre, car sabem que el dia 12 de maig de 1330 estava en procés de reconstrucció. Al llarg de tot el monar reial, un carrer recte que enfilava el pont es configurava de l'Onyar a la Resclosa Gran, paral·lel al rec comtal i dividint el Mercadal en dues parts iguals.

L'any 1340, l'Almoina del Pa de la Seu donà llicència a Ramon Provençal per fer establiments emfitèutics a la part nord del Mercadal, a les anomenades hortes d'en Provençal i Figueroles, que, durant el segle XIV s'ompliren de cases.

Finalment caldria que parléssim, justament, de l'estret espai just a tocar de la riba esquerra del riu, des de l'Hospital Nou a les hortes de Figueroles. El 1350, tota aquesta faixa estava edificada. Prop de l'Hospital es concentraven alguns hostals en una àrea de cases bastides sobre arcs i pilars i que més endavant seria coneguda com la plaça d'en Vila; més al nord, els establiments de Ramon Vengui, en alou reial, entre el riu i la plaça del Mercadal, i més cases fins a l'horta de Figueroles, on destacava la torre de Berenguer Riera, prop del monar reial.

Hem de fer constar que les cases edificades al Mercadal eren, majoritàriament, d'una sola planta i de superfície molt reduïda. Aquesta gran compartimentació de l'espai fou deguda, en bona part, al gran augment demogràfic experimentat a tot Catalunya a la darrerria del segle XIII i el primer quart del XIV.

5. EL CONVENT DE FRA MENORS AL MERCADAL

Com hem vist, en fer la descripció detallada dels molins del monar reial, el molí de Miquel de Truyàs afrontava a migdia amb l'hort del convent i el d'en Ramon Calvet, amb el cementiri conventual (*supra*). Per tant, el cenobi es localitzava al sud del monar reial del Mercadal.

El dia 28 de febrer de 1232¹⁹, Bernat Esteve, canonge de la Seu de Girona, amb consentiment del bisbe Guillem donà a fra Joan, de l'orde de Fra Menors, el seu mas amb les cases i els horts que tenia al Mercadal per a la Seu de Girona. La donació es féu perquè allí fos edificada l'església i el monestir en honor de Déu, de la Verge Maria i de tots els sants, en honor i nom de sant Francesc, i per a l'altar de la beata Maria que hi hauria en la dita església el predit Bernat Esteve donà, perquè fos il·luminat, tant de dia com de nit, les cases que tenia al Mercadal *in carreria meridiana* al costat de les cases de Santa Elena, en l'alou reial. En el document el donant va pregar als franciscans que hi fessin, allí, perpètua residència. Finalment, el bisbe Guillem i el capítol de la Seu, senyors eminents del lloc, en feren donació a l'orde de Fra Menors de Sant Francesc en franc alou.

Aquesta primera instal·lació dels franciscans es féu en un terreny que no tocava al riu Onyar.

El dia 27 de març de 1234, Ramon Montroig, paborde d'Agost de la Seu de Girona, féu donació a la casa dels franciscans d'un hort a fi i efecte de fer-ne carrer amb una reserva de pas per a Arnau de Bescanó, que en aquell indret tenia una horta. Disposà que els frares fessin una paret de l'alçària d'un home que anés de la casa dels Fra Menors fins al riu Onyar, i en arribar a l'hort d'en Bescanó, hi farien portalada per permetre-li l'accés a la seva propietat. Al 1249 tingué lloc una nova ampliació dels terrenys del monestir, ja que Bernat Ramon de Déu vengué en mà del frare guardià Ramon de Castelló

¹⁹ WEBSTER, J.R. (1985-1986). "Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1399)", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVIII, p. 184-185.

una part del seu hort dit de Fontanilles per fer part del convent, i el dia 22 de desembre de 1252 es completa tota l'àrea del monestir amb terrenys comprats a Pere Oller que ocupaven l'espai entre l'antic hort d'en Bernat Ramon de Déu i la riba de l'Onyar. Es tractava d'una compra per valor de 75 sous en moneda barcelonesa de tern.

Sobre el terreny d'aquestes quatre peces adquirides pels Fra Menors entre 1232 i 1252, s'havia edificat un gran i magnífic monestir amb la seva casa conventual, els seus claustres, l'església, el cementiri i un gran hort. Ocupava, per tant, una bona part del Mercadal, i aquesta instal·lació demostra la bona entrada que tingué a Girona l'orde de Fra Menors.

Entre la zona del convent i el rec del monar reial hi havia un mur, segons consta en la llicència que dóna el batlle reial a fra Ramon d'Hostole, comandador de la casa dels captius del Mercadal, per poder fer arcs des de sa casa i de l'hort dels Fra Menors fins al mur i poder-hi bastir.

Vers el 1320 els franciscans compraren cases al sud de l'església conventual per poder fer l'ampliació²⁰.

És època de gran activitat urbanística al Mercadal, que cap a mitjan segle XIV estava al màxim d'ocupació. Però s'acostaven les grans pestes de 1348 i 1349, que paralyzarien la vida ciutadana pel que fa al creixement i provocarien l'entrada de la ciutat en una època d'indolència i lassitud, que s'agreujarien en el segle següent amb la guerra civil de 1462-1472.

ABREVIATURES:

ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó.

ACG: Arxiu Capitular de Girona.

AHG: Arxiu Històric Comarcal de Girona.

²⁰ WEBSTER, J.R. (1987). Col·lecció de documents del convent de Sant Francesc de Girona (1224-1339) (continuació), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXIX, p. 58-62.

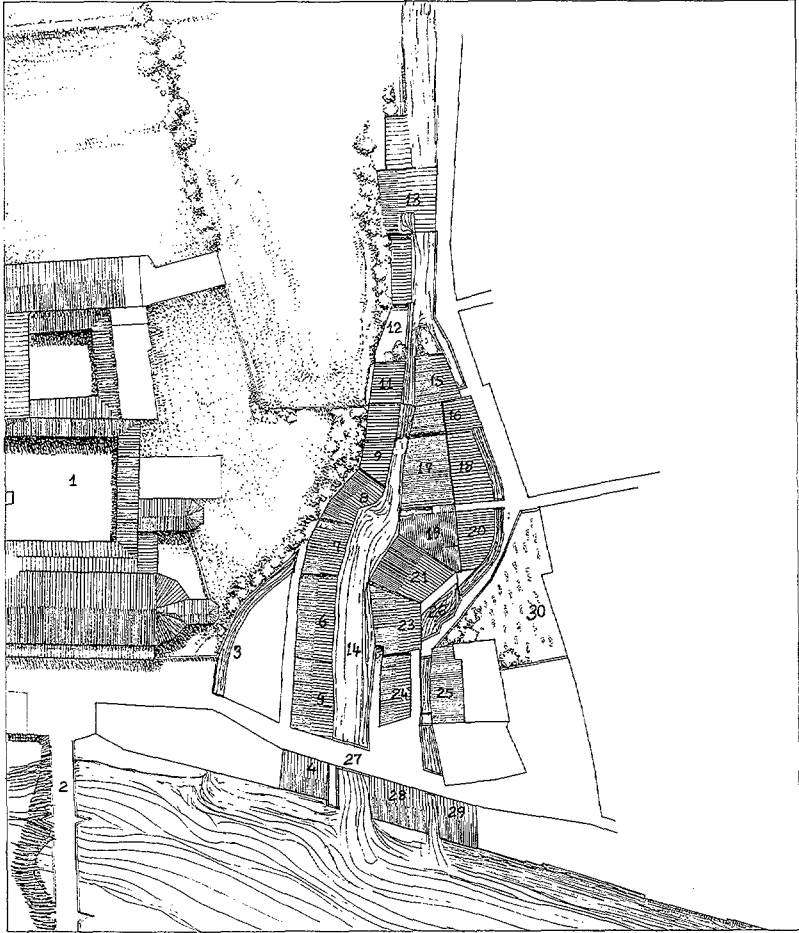

Figura 1: Els molins del Mercadal el 1354. 1) Convent de Sant Francesc. 2) Pont de Framenors. 3) Rec dels molins (un dels braços del rec Monar). 4) Molí de Guillem de Vinyoles. 5) Molí de Caterina Callí, jueva i hereva de Bernat Sampsó. 6) Molí de Guillem Riera. 7) Molí de Miquel de Truyàs. 8) Molí de Bernat de Vic. 9) Molí d'Arnau Camps. 10) Molí d'Arnau Camps. 11) Molí de Pere de Torre. 12) Hort de Ramon Medir. 13) Situació possible dels molins de Ramon Calvet i d'un altre molí de Pere de Torre. 14) Rec Monar. 15) Molí d'Arnau Camps. 16) Molins d'Arnau Camps. 17) Molí d'Isaac Salomó, jueu. 18) Molí de la casa d'Aiguaviva. 19) Molí de Berenguer Riera. 20) Molí de Pere Prat. 21) Un molí de Miquel Truyàs i, al nord, el molí del comanador de Sant Llorenç de les Arenes. 22) Molí del capellà de l'església del Mercadal i al nord, el molí de Ramon Vengiu. 23) Carrers per accedir als molins, 24) Molí de l'Hospital Nou. 25) Molí de Berenguer Ferrer. 26) Braç esquerre del rec Monar. 27) Pont de pedra que travessa el rec Monar. 28) Molí del jueu Bonjuè de Cresques. 29) Molí de Jaume Verdera. 30) Cementiri de l'església del Mercadal.